

HOL KEZDŐDJÖN A KÖZPÉNZEK VÉDELME?

Bartha Ildikó–Horváth M. Tamás

A közpénzek védelmének első terepe nem az utólagos ellenőrzés, még csak nem is a felhasználás folyamata, hanem a közpénz keletkezése. Elemzésünk ezért azokat a jogi és szabályozási viszonyokat vizsgálja, amelyek révén létrejönnek államháztartási költségvetési és vagyonelemek, illetve államháztartáson kívüli kormányzati rendelkezés alatt álló eszközök. Kiindulópontunk, hogy a különböző jogi konstrukciók tartalommal megtöltése során kódolva lehet a felelős felhasználás rendje, ha megfelelőképpen járnak el az erre felhatalmazott alanyok.

A kérdés azonban nem egyszerűsíthető le pusztán jogkövetési problémává. Egy változó világgazdasági és átalakuló integrációs környezetben kell ugyanis megtalálni a helyes és célszerű gyakorlatokat. Míg korábban például a privatizációk során merült föl rendre a közérdek védelmének hatékonysági deficitje, ma már a kormányzati körben maradt vagy újonnan odajutó eszközök, források felhasználása tekintetében hasonlóan egyre inkább előtérbe kerülnek az elszámoltathatóság mellett a célszerűség szempontjai is

Hipotézisünk szerint a közpénzek védelmét mindjárt azok keletkezésekor kell kezdeni, ami az alapvető jogi és szabályozási konstrukciók megfelelő struktúrájának kiépítése és fenntartása útján valósítható meg célszerűen. A különböző konstrukciók tartalommal megtöltése során kódolni lehet a felelős felhasználás rendjét akkor, ha jogkövetően járnak el az erre felhatalmazott alanyok. Mindehhez szükséges a mértékadó területek modellértékű európai nemzetállami és integrációs tapasztalatainak összegzése, az aktuális változási folyamatok értelmezése.

1. Közszolgáltatási rendszerek főbb európai modelljei kontrollok szempontjából

Munkánk módszere az analitikus nemzetközi összehasonlítás. A kutatás fogalmi keretét az általános érdekű szolgáltatások és feladatok ellátásának biztosítását célzó jogi és szabályozási rendszert használtuk. Széleskörű saját projektelőzmények alapján vizsgáltuk a főbb európai modellek önmagukon túlmutató tapasztalatait, valamint az Európai Unió szabályozási gyakorlatának változásait. A közszolgáltatási szabályozásokkal kapcsolatos

implementációs folyamat alakulása és tartalma nem független a nemzeti jogoktól. Viszonyítási alappontokként az európai és némely más fejlett országbeli szolgáltatás-szervezési rendszerben az angolszász, a francia és a német típusú mintákat vehetjük alapul (Horváth M., 2002, 2005, 2007, 2015), **amelyek fő jellegzetességeit az alábbiakban foglaljuk össze.**¹ A megállapított és feltárt modellel tükrében helyeztük el és elemeztük a magyarországi szabályozási gyakorlatot és annak változási folyamatait. Célunk ezzel az, hogy a közpénzek körének mindennapos meghatározásakor az alapkonstruktóknak **legyenek minél inkább „nyerőek”**, mégpedig a tágabb közösségi érdekek érvényre jutása szempontjából.

A kiszervezés jellegzetességei az angolszász országokban

Az angolszász közszolgáltatási szervezési megoldás gyökerei a liberálkapitalizmus korszakából **eredeztethetők**. Amit a törvények a szabad verseny korszakának államára, és annak részeként helyi önkormányzataira ráruháztak, nagyon hatékonyan elvégezték. Ide tartoztak a városi infrastruktúra kiépítésének és fenntartásának feladatai. Kifejezetten önkormányzati tulajdonú, erős közvállalatok látták el ezt a szerepet. A piacosításnak és a kiszervezésnek is az angolszász rendszer a hazája (Valentiny–Kiss, 2007: 237–239), **azonban csak egy későbbi korszaktól, a 20. század hetvenes éveitől kezdve**. Ekkor vált uralkodóvá a versenyztetés követelménye a közszektor megrendeléseinek tekintetében, azaz a magántársaságok szabályozott versenye a közmegebízások elnyeréséért.

Az egyes közüzemi szektorokban viszonylag kevés számú nagyvállalat uralta a piacot. A neokonzervatívok fénykorában ezeket úgyszólván teljes körűen privatizálták. Kiépült ugyanakkor a szabályozó hatóságok rendszere, **amelyek a gazdasági reguláció közérdekű szempontjait, afféle lényeges minimumokat szabályozták**. Ez annál is inkább szükségzerű volt, mert az infrastrukturális területeken a piaci elégtelenségek súlya nagy. A tanulási folyamatnak az ő esetükben is volt jelentősége. Néhány „elkapkodott” magánosítás tranzakciós költségei akár egy-egy szektor² piactudaságilag célzerű fejlődését is félrevihették egy ideig.

A versenyzgazdaság kiterjesztése céljából a kötelező tendereztetés³

¹ A kitekintéshez háttérként és összefoglalásul több adatbázis szolgál (Dexia, 1999, 2004, 2008; CEEP, 2010). Ugyancsak hasznosak az újabb, rendezett, országokat összehasonlító kutatások eredményei (Wollmann and Marcoueds., 2010, Wollmann et al. eds., 2016).

² Ilyen volt például a British Gas eladása az iparszerkezet előzetes megváltoztatása nélkül.

³ Compulsory Competitive Tendering (CCT), mely rendszert egyébként 1999-ben eltörölték,

szabálya alól nem mentesültek, és nem is lettek kivételként meghatározva a köztulajdonú társaságok. Mindamellet a szerződések legnagyobb részt tisztán magánjogiak. Amennyiben a közszolgáltatási feladatot ellátó társaságban van önkormányzati részesedés, annak mértékétől függően tulajdonosként gyakorolnak befolyást, azonban jogilag megkülönböztetik a szabályozott (20 % önkormányzati részesedés fölött), valamint a nem szabályozott társaságokat. Egyébként az ily módon állami tulajdonú társaságok száma viszonylag alacsony.

A közérdeket nem a részvényhányad növelésével, hanem másképpen juttatták érvényre: piacsabályozó regulációs hatóságok révén, amelyek bizonyos függetlenséggel rendelkeztek a kormányzatoktól. Az angolszász modell Nagy-Britannián kívül az Egyesült Államokban, valamint a Brit Nemzetközösség fejlett országaiban, Európában Skandináviában terjedt el.

Ami azonban a folyamatból adódó versenyelőnyt illeti, a kép ellentmondásos. Az európai piacok megnyitása e területeken a liberalizációs politikák megvalósításával valójában helyzetbe is hozta a fejlett kontinentális gazdaságok erős közüzemi szolgáltató monopóliumait. Ők immáron összeadva a tradíciókat a versenyhelyzetben való részvétel feltételeinek maradéktalan teljesítésével tőkeerős, biztos háttérrel rendelkező és felkészült szakmai befektetőknek bizonyultak.

A pragmatikus és piacgazdasági értelemben véve szerves fejlődés nem feltétlenül bírta az intézményrendszerek kifinomultsága iránti kihívásokat. Ebben a kontinentális rendszerek saját szabályozásai hagyományosan jobbak, a formális kontrollok iránti mindig is nagyobb ráutaltságuk révén. Közülük közszerződésekre, mint átfogó eszközcsoportra mindjárt igaznak látszik ez a megállapítás. A kontinentális szerződési intézmények sajátos részletei nem az angolszász modellhez kötődnek alapvetően. Onnan inkább a közüzemi szektor gazdaság szabályozási, regulációs mechanizmusait és technikáit érdemes eltanulni. Tudva azonban azt, hogy ott az intézmények működési környezete más, mint a kontinensen.

A közfeladatok delegálása a francia államszervezési tradícióban

A francia rendszer lényege tradicionálisan – már a 19. század első felétől kezdve – a közszolgáltatási feladat ún. delegálása magánszervezetekhez. A közüzemi szolgáltatásokat, különösen a hálózatosakat, közvetlenül jellemzően nagy monopolvállalatok nyújtották, amelyek hagyományosan

mert nyilvánvalóan nem volt értelme az uniós szabályoknál szigorúbb elvet hatályban tartani.

magáncégek voltak. A közsféra védelme indokával az önkormányzati megbízásokat azonban a területi államigazgatás felügyelte a prefektusi rendszeren keresztül. A garanciális szempont érvényesítése két okból fontos: egyrészt a nagyvállalatok monopolpozíciója miatt, másrészt, mivel a **települési önkormányzatok jelentős része kis kapacitású,**⁴ a községek kiszolgáltatott helyzetbe kerültek volna a velük megállapodó nagy cégekkel szemben. A közszerződések kialakult jogi konstrukcióin keresztül a feladatellátás iránti közösségi felelősséget és a tényleges ellátásnyújtás gazdasági tevékenységét sikeresen egyeztették össze. A díjfizető mindig a fogyasztó, jellemzően költségvetési dotáció nélkül. A francia rendszer mintáját követi Belgium és jellemzően a dél-európai országok is.

A francia rendszerben a közszolgáltatási jogviszony kidolgozottsága és komplexitása az érdekes. A modell nem szűkíti le a jogdogmatikára, ami a hosszú spontán fejlődés folyamatának köszönhető. Az anyagi felelősség megosztásának kérdése például középpontban áll. Az önkormányzat szerződéses pozíciója világosan kiderül abból, hogy kompenzációt kell fizetnie, ha egyoldalúan eláll a megállapodástól. Ez a kötelezettség persze a magánvállalkozóra is kiterjed. Ugyanez a helyzet a szolgáltatási kritériumok meghatározásakor, amikor a többletigények kielégítésének anyagi következményeit az önkormányzat viseli. A piaci szolgáltató sokszor hosszú távra köthet szerződést. Kapacitásait pedig nagyobb ellátási területre méretezheti. A monopolhelyzetek ellen mégis garanciákat próbáltak teremteni. Ilyen például már a szerződések pusztán léte is, valamint az, hogy azok határozott időre szólnak. Fontos a kontroll szerepe, amely ebben a rendszerben nem lehet pusztán piaci. Mégis a közigazgatási karakter nem jelent állami beavatkozástközgazdasági értelemben. Hiszen általában nincs állami támogatás és semmiféle államosítás nem történik.

A közszolgáltatási feladatok ellátásának közigazgatási és bírói kontrollja nagyon tanulságos. Törvényességi ellenőrzést gyakorol a prefektus, továbbá maga a község. Ezen túlmenően a felek közigazgatási bírósághoz fordulhatnak. A versenytanács pedig a konkurencia harc tisztaságán hivatott őrködni. A közszolgáltatás ellátás megfelelő garanciáinak meglétéért maga a szolgáltató, saját szervezetén belül is felelős. Végül a pénzügyi kontroll intézményeire kell utalni. Az egész szabályozás egyik központi témája az

⁴ Franciaországban a forradalmi hagyományokon alapszik a község (commune), amely minden települési közösség alapvető joga, a legkisebbeké is. Ezért 36 ezer önkormányzati alapegység van, amelyek egyes funkciók szervezésén keresztül integrálódnak. Ilyenek a közüzemai szolgáltatások, melyek közül a hálózatosokat nagyvállalatok nyújtják. A megbízás alapja azonban a községekkel kötött hosszú távra szóló megállapodás.

anyagi felelősségek mikéntje. Egyáltalán nem állítják szembe ezt a jogi megoldással, sőt azzal szigorúan összhangban rendezik.

Összevetve az angolszász és a francia minta fő jellegzetességeit, nem véletlen, hogy már a központi téma is különbözik. Az előbbinél a privatizáció fogalmi keretében minden az “állami”, másfelől a “piaci” fekete-fehér vagylagosságában kerül terítékre. Ezzel szemben a frankofon logikában a közszolgáltatási feladatok magánszervezetekre való delegálása magától értetődően az önállóságát megőrzött két szektor közötti kapcsolatrendszer mindenkori állapotát állítja középpontba. Ez a megközelítés az angolszász rendszerekre kevésbé jellemző. Ott mindig a két szféra közötti határvonal holléte a kulcskérdés. A másik fontos elem, hogy a közszektor szerepe nem jelent egyet az állami beavatkozással, legalábbis annak felelősség-átvállalásként való értelmezésében. Azaz, egészen más probléma az állami szerepkör kiterjesztése és a közfunkcióknak tekintett feladatok ellátását szolgáló eszközök államosítása, mint a közfeladatok biztosításába a magánszervezetek szerződészerű bevonása. Ezzel kapcsolatban lényeges, hogy dotációról fő szabály szerint nincsen szó. A fogyasztók által fizetett díjak fedezik a bekerülés költségeit. Az állam közigazgatási szerepkörének ilyen felfogása különösen azért lehet érdekes számunkra, mert egy a mienkhez hasonlóan szétagolt helyi-területi struktúra mellett az efféle külső kontrolok szerepe nem elhanyagolható. E tekintetben is különböző rendszerek alakulhatnak ki, miként azt a francia gyakorlat alakulása mutatja. A korábbi adminisztratív túlsúlyt később monopolelles megoldások, valamint más hatalmi ágak magasabban garantált felügyelete egészíti ki, illetve váltja fel, amilyen a bírói út vagy a számvevőszék hatáskörének ki szélesítése.

Az erős helyi közszektor keretei a német rendszerben

A német modellben a közüzemi forma, azaz a költségvetési üzem volt a tradicionális minta, mégpedig erős önkormányzati befolyás alatt. A Stadtwerke hagyományosan a helyi igazgatás munkaszervezete. A 20. század utolsó negyedében azonban emellett a szolgáltató magántársaságokban való helyi részesedések súlya is jelentőssé vált. A helyhatóságok ekkor a magánjog hatálya alatt álló tulajdonosi szerepükkel, sokszor többségi vagy kizárólagos pozíciójukkal sikeresen befolyásolták a közszolgáltatás-nyújtás alakulását. Az ún. *konzernként működő város filozófiája* a gazdaságosság mellett a közszolgáltatás politikai célkitűzések respektálása, egyúttal azok kötelező beárazása volt. A német rendszerekre

inkább jellemzőek a több profilú szolgáltató cégek vagy cégcsoportok. Már csak azért is, mert a különböző ágazatok tevékenységei között az önkormányzat tulajdonosi pozíciója a közös pont.

Az állam tulajdoni részesedéseinek menedzsmentje (Beteiligungsmanagement) alapján a helyi közfeladatok ellátását a költségvetési üzemek mellett a polgári jog szabályozási körébe tartozó kft.-k és rt.-k végzik, amelyekben a helyhatóságoknak kisebbségi, többségi vagy éppenséggel 100 %-os tulajdoni részesedésük van. Attól függően, hogy milyen fontosságot tulajdonítanak az illető feladat közösségi befolyásolásának, illetve milyen tulajdoni pozíciót képesek megszerezni ennek érdekében, szigorúan piaci szereplőként. Más körben használatos kifejezéssel talán portfólió-igazgatásról beszélnénk, ami formailag fedti is a tevékenység mibenlétét. Azonban a német rendszerben ez elsősorban a közfeladatok magántársasági formában való ellátását jelenti, akár 100 %-os részesedés mellett is (pl. a vízművek esetében, a csatornázási szolgáltatás üzemeltetését is ideértve).

A nagyobb városok portfóliója átfogja a közfeladat-ellátás különböző szféráit. Az önkormányzati tulajdoni viszonyok 100 %-tól 1-2 %-ig terjednek, nagyjából aszerint, hogy milyen mérvű érdekeltsége van, milyen befolyást akar fenntartani magának a képviselő-testület. Ennek megítélése ágazatonként és feladatonként különböző lehet. A tulajdonolt társaságok egyébként maguk is rendelkezhetnek további közfeladatokat ellátó vállalatokban részesedésekkel.

Az önkormányzat tulajdonosi befolyása a társasági jog szerint úgy érvényesül, hogy a társaságok vezető szerveiben, testületeiben részarányuknak megfelelő súllyal képviseltetik magukat. A feladatellátási struktúra alakulására jellemző, hogy a tulajdonosi igazgatás a városokon kívül a járásokra, mint súlypontokra helyeződik. Az utóbbiak a mindennapi gyakorlatban a községtől veszik át a közfeladatok menedzsmentjének egy részét.

Láthatóan csak az Európai Unió vonatkozó politikáinak hatására, vagyis az ebben a körben megalkotott szabályozások hatályba lépése után terjedt el nagyobb mértékben a közüzemek önkormányzati (rész-)tulajdonú holdingokká alakítása. Innentől kezdve az addig rendszerszerű és minden tekintetben követendőnek tartott keresztfinanszírozás is akadályokba ütközött. A jelentős önkormányzati tulajdonosi befolyású, vegyes profilú közszolgáltató társaságokat ugyanakkor továbbra is a helyi kormányzati feladatellátás formáiként tartják számon (Lorrain, 2005: 241, 243). Németországban szövetségi szinten 2005-ben fogadtak el törvényt, majd

ennek keretében tartományi jogalkotásra is sor került abból a célból, hogy a szektorban kiszélesítsék a magánosítás lehetőségét (CEEP, 2010: 153). A kilencvenes években megindult privatizációs folyamatok az évtized végére, illetve a kétezres évek első évtizedének közepére értek a kormányzati szintek tulajdonosi pozícióinak átalakításáig – azoknak a kereskedelmi, illetve (magán-)jog hatálya alá helyezésével. Ugyanez a helyzet a modellt szinte mindenben párhuzamosan követő Ausztria esetében.

A költségvetési üzemek társasággá alakítása magával vonja a szerződéses formák kiterjedését. Ameddig szorosan véve a közigazgatáson belüliek voltak e viszonyok, addig erre nem volt oly mértékben szükség. Viszont társasági forma mellett már inkább fontosak a kontraktusos megállapodások, még a tulajdonos részéről való megbízás esetén is, mivel az a közsférához tartozó jogalany. Mindezek azonban nem gyökereznek mélyen a német igazgatásszervezési tradícióban. A közigazgatási szerződések gyakorlata csak a 20. század utolsó negyedében kezdett kiterjedélyesedni (Hamathy, 1983: 98–101; Olajos, 2011).

A kormányzati szerepek érvényesítési formáinak az átalakulása a közszolgáltatási szerződések, mint eszközök alkalmazása körében most már jelentősen az európai szabályozások hatására történik. A hagyományos modell csak ilyen folyamat keretében alakulhatott át. A keresztfinanszírozásra épülő alapmodell eredeti formájában éppúgy az uniós követelményekbe ütközött, mint számos, a csatlakozásra ekkoriban felkészülő, illetve az európai integrációba éppen belépett ország esetében.

2. Hipotézis és kulcskérdések

Összehasonlító jogi elemzésünk középpontjában a közfeladatok ellátásához kapcsolódó jogi és szabályozási viszonyok állnak. Ez egyrészt a "klasszikus" közhatalmi aktusok gyakorlásához kapcsolódó folyamatokat jelenti, így kutatásunk kiterjed a büntetőjog közpénzvédelmi eszközeire és az adóintézkedések különböző típusaira is. Másrészt olyan szerződéses viszonyokat vizsgálunk, amelyekben legalább az egyik fél központi vagy helyi kormányzati szereplő. Ide tartozik a PPP konstrukcióban megvalósuló közfeladat-ellátás (Varga, 2016) vagy az önkormányzati adósságkezelés rendezett, polgári jogi szabályok hatálya alatt álló eljárásrendszere (Gyirán, 2016). Alapvetően minden területen azt a kérdést tesszük fel, hogy a különböző alaptípusokban milyen jellemző konstrukciós elemek lehetnek, amelyek növelik a közpénzek, különböző kormányzati felhasználású erőforrások közösségi jellegét, továbbá biztosítják a hasznosítás

gazdaságosságát, hatékonyságát és célszerűségét.

Mindemerk érdekében a következő, a közpénzek védelme szempontjából releváns kérdéseket határoztuk meg a kutatás tárgyaként:

- (1) Melyek a magántulajdoni formák bevonásával megvalósítható közpénz-gazdálkodás mai keretei?
- (2) Az adóintézkedések formájában megnyilvánuló támogatások átláthatósága, illetve az adóintézkedések hatékonyságának, **célszerűségének kontrollja hogyan biztosítható?**
- (3) Az (ön-)kormányzati forráskezelés- és felhasználás rendszere és kontrolmechanizmusa hogyan alakul?
- (4) **Mik a beruházásvédelem fő átláthatósági garanciái, és különösen melyek azok, amelyek a költségvetési kontrollok útján érvényesülnek?**
- (5) **Miként járulnak hozzá a büntetőjog eszközei a közpénzek védelméhez?**

Kutatásunk során a "közpénz" fogalmának tág értelmezését vettük alapul. A közfeladat-ellátások fenti fogalmi alapvetéséből kiindulva olyan dogmatikai keret megalapozása volt a célunk, amely alkalmazkodik az új kihívásokhoz és jól hasznosítható a helyes és célszerű gyakorlatok feltárására a változó világgazdasági és átalakuló integrációs környezetben. Ennek során egyrészt figyelemmel voltunk arra, hogy nem csupán a köz (az állam) tulajdonában álló pénzegységek, hanem a közvagyon elemek, sőt az államháztartáson kívüli források is a közösség érdekeinek kifejezésre juttatását szolgálják a közfeladatok ellátásán keresztül. Másrészt, a közpénz keletkezését egy többszintű kormányzati rendszerben vizsgáljuk; így ilyenként értelmezzük az önkormányzati szinten keletkező, illetve felhasznált és kezelt források (Bordás, 2016), valamint az Európai Unió költségvetéséből származó juttatások széles körét is (Bartha, 2008).

A közpénz-fogalom széles értelmezése mind a közhatalmi intézkedések, mind pedig a szerződéses viszonyok vizsgálatára irányadó. Így a kutatás koncepcionális keretére tekintettel a büntetőjogi eszközökre irányuló vizsgálódás sem szűkíthető le a szigorú értelemben vett állami költségvetési eszközök védelmi mechanizmusaira. Hangsúlyt kap ennek megfelelően az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelmére, valamint a közvagyon, köztulajdon megóvására szolgáló eszközök elemzése is.

Debrecen, 2017. szeptember

Felhasznált irodalom

- Andenas, Mads–Deipenbrock, Gudula (Eds.) (2016): *Regulating and Supervising European Financial Markets. More Risk than Achievements.* Springer International Publishing (online)
- Bartha Ildikó (2015): *Nemzetközi szerződések mozgásban.* Budapest: Dialóg Campus
- Bartha Ildikó (2008): Az adóintézkedések formájában megvalósuló állami támogatások megítélése a közösségi jogban. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis.* 7. évf. 7. sz. pp. 57–118.
- Bolf-Galamb Zsófia (2011): A közszolgáltatási csomag reformja. In: *Állami Támogatások Joga*, XII. évf. 4. szám 3–17. old.
- Bordás Péter (2016): A sportfinanszírozás közpénzügyi aspektusai. In: Bordás Péter – Varga Judit (szerk.): *A sportjog közpénzügyi alapjai.* Debrecen: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, pp. 12–31.
- CEEP (2010): *Mapping of the Public Services: Statistics, Organizations and Regulations.* European Commission 2010. www.ceep.eu (2013.01.11.)
- Dexia (1999): *Local Public Companies: In the Fifteen Countries of the European Union and in Norway.* Paris: Dexia.
- Dexia (2004): *Local Public Companies: In the 25 Countries of the European Union.* Paris: Dexia.
- Dexia (2008): *Sub-National Governments in the European Union: Organisation, Responsibilities and Finance.* La Défense: Dexia.
- Fulmini, Azelio (2006): *Közvállalkozások és általános érdekű szolgáltatások.* http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/market/rules/article_719_7_hu.htm (2013.01.11.)
- German Corporate Governance Code. Government Commission, <http://www.corporate-governance-code.de/eng/kodex/index.html> (2014.03.16.)
- Gyrán Zoltán (2016): *Adósságkezelés, adósságrendezés az önkormányzati pénzügyekben.* Egyetemi doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem (Kézirat)
- Hall, David (2012) *Re-municipalising municipal services in Europe.* Greenwich: Public Services International Research Unit (PSIRU), Business School, University of Greenwich, pp. 29, www.psiru.org (2013. 09. 19.) A report commissioned by the European Federation of Public Service Unions (EPSU).
- Harmathy Attila (1983): *Szerződés, közigazgatás, gazdaságirányítás.* Budapest:

Akadémiai Kiadó.

- Hlavica, C. et al. (Eds.) (2016): *Tax Fraud & Forensic Accounting. Umgang mit Wirtschaftskriminalität*. Springer International Publishing (online)
- Hoffman István (2011): Az (uniós jogi) színpalak mögött: a helyi önkormányzatok szerepe a hulladékgyűjtési közszolgáltatás megszervezésében. In: *Európai Jog*, 5. sz. 28–34. old.
- Horváth M. Tamás (2002): *Helyi közszolgáltatások szervezése*. Budapest: Dialóg Campus.
- Horváth M. Tamás (2005): *Közmenedzsment*. Budapest: Dialóg Campus.
- Horváth M. Tamás (2011): Közszolgáltatási rendszerek főbb európai modelljei.** Budapest: BVK HOLDING.
<http://www.bvkholding.hu/kozszolgaltatasok/nemzetkozi-hazai-gyakorlatok/> (2013.01.11.)
- Kende Tamás–Szűcs Tamás (szerk.) (2011): *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*. Budapest: Osiris.
- Lorrain, Dominique (2005): *Urban Capitalisms: European Models in Competition*. In: *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 29. 2, June, pp. 231–267.
- Olajos István (2011): *A közjogi szerződés mint a támogatásokkal kapcsolatos jogalkalmazások útja*. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*. XXIX/2. 503–514. old.
- Pigeon, M., McDonald, D. A., Hoedeman, O. and Kishimoto, S. (eds.) (2012) *Remunicipalisation: Putting Water Back into Public Hands*. Amsterdam: TNI (Transnational Institute)
- Valentiny Pál (2008): *A hálózatos közszolgáltatások szabályozási reformjáról*. In: Valentiny Pál–Kiss Ferenc László (szerk.): *Verseny és szabályozás, 2007*. Budapest: MTA KRTK KTI, 231–251. old.
- Van de Velde, Didier (2008): *A new regulation for the European public transport*. In: *Research in Transportation Economics*, Vol. 22. pp. 78–84.
- Varga Judit (2016): *A partnerség (PPP) szerepének változása a közpénzügyek jogában*. Egyetemi doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem (Kézirat)
- Varju Márton (2012): *A közüzemi ágazatok szabályozása az Európai Unióban. Szabályozási paradigmák a víz, a hulladék, a személyszállítás, a villamos energia és a földgáz ágazatokban a közüzemi szolgáltatások területén*. Készült a Helyi közszolgáltatások szabályozásai c. MTA–DE Közszolgáltatási Kutatócsoport által folytatott kutatás 2012–16. keretében. Kézirat.
- Varju Márton (2013): *A közszolgáltatások szabályozása az Európai Unióban*. In: Horváth M. Tamás (szerk.) *Kilengések Közszolgáltatási változások*. Budapest: Dialóg Campus.

- Water Remunicipalisation Tracker, <http://www.remunicipalisation.org> (2013. 09. 19.)
- Wollman, Hellmut and Marcou, Gérard (eds.) (2010): *The Provision of Public Service in Europe: Between State, Local Government and Market*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Wollmann, H., Kopic, I. and G. Marcou (eds.) (2016) *Public and Social Services in Europe: From Public and Municipal to Private Sector Provision*. Basingstoke: Palgrave Macmillan